

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ
ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ
PEDAGOGICS AND PSYCHOLOGY

ҒТАМР 15. 31. 31

ТІЛДІК ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ЖЕТІСПЕУШІЛІГІ
БАР БАЛАЛАРДА ИНИЦИАТИВТІ СӨЙЛЕУДІ ДАМУ

А.И. ЖУЛАЕВА

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада жалпы сөлеу тілінің жетіспеушілігі бар балаларда инициативті сөйлеуді дамыту мәселесі қарастырылады, өйткені олардың барлық зияткерлік саласы зардап шегеді, көпшілігі өз бастамасымен басқа адамға жүгіне алмайды, кейде тіпті оларға біреу жүгінсе, тіпті тиісті түрде жауап беруге ұялады. Олар қалыптасқан қарым-қатынасты қолдап, дамыта алмайды, өз ықыласын, көңілін жеткізе алмайды, сондықтан жиі қақтығысады немесе жалғыз аяқталады. Бастамашылық сөйлеудің төмен деңгейі балалардың өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігін шектейді, еркін қарым-қатынасты қамтамасыз етпейді, бұл өз кезегінде сөйлеу, танымдық қызметтің дамуына ықпал етпейді, білімді меңгеруге кедергі келтіреді, жеке басының дамуы мен мінез-құлқына теріс әсер етеді.

Түйінді сөздер : инициативті сөйлеу, мектеп жасына дейінгі балалар, жалпы сөлеу тілінің жетіспеушілігі, сөйлеу ойындары, күрделі әсерету.

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития инициативной речи у детей с общим недоразвитием речи, так как у них страдает вся интеллектуальная сфера, многие не умеют по собственной инициативе обратиться к другому человеку, порой даже стесняются ответить соответствующим образом, если к ним обращается кто-либо. Они не могут поддержать и развить установившийся контакт, адекватно выразить свою симпатию, сопереживание, поэтому часто конфликтуют или замыкаются в одиночестве. Низкий уровень инициативной речи ограничивает возможность самореализации детей, не обеспечивает свободной коммуникации, а это в свою очередь не способствует развитию речемыслительной, познавательной деятельности, препятствует овладению знаниями, отрицательно влияет на личностное развитие и поведение.

Ключевые слова: инициативная речь, дети дошкольного возраста, общее недоразвитие речи, речевые игры, интеллектуальная сфера, познавательная деятельность.

Annotation. The article considers the problem of the development of initiative speech in children with a general underdevelopment of speech, since they suffer from the entire intellectual sphere, many do not know how to turn to another person on their own initiative, sometimes even hesitate to respond accordingly if someone addresses them. They cannot maintain and develop the established contact, adequately express their sympathy, empathy, therefore they often conflict or close in isolation. The low level of initiative speech limits the possibility of children's self-realization, does not provide free communication, and this, in turn, does not contribute to the development of speech-cognitive, cognitive activity, interferes with the acquisition of knowledge, and negatively affects personal development and behavior.

Key words: initiative speech, children of preschool age, general under development of speech, intellectual sphere, cognitive activity, speech games, colloquial speech, complex impact, game exercises.

Кіріспе. Қазіргі қоғамда кез келген мәселе бойынша өз пікірін айта алатын, ұсыныстар, қандай да бір міндеттерді шешуде шығармашылық бағыттар енгізе алатын бастамашыл, шығармашылық адам қажет. Сондықтан мектепке дейінгі баланың тұлғасын тәрбиелеудегі басты міндеттердің бірі-бастамашыл сөйлеуді дамыту. [1,3]

Сөйлеудің жалпы дамымауы бар балаларға назар аударғым келеді, өйткені олардыңзияты зардап шегеді, көпшілігі өз бастамасымен басқа адамға сөйлей алмайды, кейде тіпті оларға біреу назар аударса, тиісті түрде жауап беруге ұялады. Олар қалыптасқан қарым-қатынасты қолдап, дамыта алмайды, өз ықыласын, көңілін жеткізе алмайды, сондықтан жиі кедергіге ұшырайды.

Бастамашылық сөйлеудің төмен болуы балалардың өзін-өзі дамыту мүмкіндігін шектейді, еркін қарым-қатынасқа түсе алмайды, бұл өз кезегінде сөйлеу, танымдық қызметтің дамуына кері әсерін тигізеді, білімді меңгеруге кедергі келтіреді, жеке басының дамуы мен мінез-құлқына керіәсерін етеді. [1,3]

Негізгі бөлім. Тақырып бүгінгі таңда өзекті, себебі мұндай балалардың саны көбеюде.

Осы тақырып бойынша жұмыс істей отырып, мен алдыма келесідей мақсат-міндеттемелерді жүктеймін:

- Сөйлеу ойындарының көмегімен ЖСТЖ балаларындағы бастамашыл сөйлеуді дамыту.

Міндеттер:

1. Балаларды бір-бірімен қарым-қатынас жасауға және өз іс-әрекетіне түсініктеме беруге ынталандыру.
2. Бастамашылық сөйлеуді пайдалану дағдыларын бекітуге ықпал ету.
3. Жетілдіру, сөйлеу.
4. Сөздік қорын байыту.
5. Тілдің грамматикалық құрылысын қалыптастыру.

Инициативті сөйлеу -өз қалауы бойынша жүзеге асырылатын дербес сөйлеу тілі.

Дамуы сақталған балада ынталы сөйлеу, әдетте, өмірдің екінші жылында туындайды. Балаларда бастамашыл сөйлеу тілінің дамымауы, бұл барлық психикалық функциялардың дамуына керіәсерінтигізеді, құрдастары мен ересектер қоғамдағы әлеуметтену процесін қиындатады.

Сөйлеу дамымаған балаға кешенді әсер ету қажеттігін мойындай отырып, сараланған тәсілдің маңыздылығын атап өту қажет. Бұл тұрғыда ең маңызды тұсымектеп жасына дейінгі балалардың жетекші қызметін – ойын қызметін пайдалану болып табылады.

Ойын әрекеттері әрдайым оқыту міндетін қамтиды. Тәжірибеде көрсетіп отырғандай, ойын ойымен әуестенген балалар ойын түрінде қойылған міндеттерді шешу кезінде қиындықтарға тап болса да, олар үйренгенін байқамайды. Шығармашылықпен байланысты іс-әрекет, әр жолы жана нәрселерді қосу мүмкіндігі бар, қатаң ережелер мен үлгілер, әрекеттерден гөрі, бала үшін ойын қызықты.

Сөйлеу тілі дамымаған балалармен сөйлеу ойындарын өткізу кезінде келесі ережелерді ұстану қажет:

1. Ойын өте қиын қарқынмен өткізілуі керек.
2. Балалар қандай да бір сөйлеу ойынын ойнай бастағанға дейін ойын жаттығуларын жасау керек.
3. Барлық ойындарда міндетті түрде сөйлеу үлгісін ұсыну керек.
4. Балалардың белсенді сөйлеуіне біртіндеп енгізу керек (кейбір жағдайларда мәтін балалардың сөйлеу мүмкіндіктеріне бейімделеді).
5. Жауаптарда қиындық болған кезде сөйлеу материалын айту (логопедпен бірге) және (логопедтен кейін), хормен және жеке.
6. Ойынға шығып қалған балаларды түрлі "шабу" (таза сөз, өлең, кез келген сөздік жаттығулар) пайдалану арқылы тарту.
7. Балалардың бастамасын әрдайым көтермелеу қажет.

Ойын туралы, бастамашыл сөйлеуді дамыту формасы ретінде, көп және ұзақ айтуға болады, Мен өз жұмысымда қолданатын кейбір ойындарда тоқтадым.

Баланың тілін байытуда, оның бар сөздерін нақтылауда, қоршаған орта туралы білімді толықтыруда доппен ойнайтын ойындардың маңызы зор. Доппен ойнайтынын түрлері, әдістемелері әр түрлі. "Доп лақтыр", "Кім, қайда тұрады?", "Табиғатта не болады?", "Сөйлем құр", "Сөзді айт" және т. б. [2,4]

Жұмыста қарапайым доптар емес, массаж доптары-кірпі қолданылады, олар өздерінің ойын затының стандартты функцияларынан басқа, баланың саусақтарының ұштарын уқалайды.

"Алға" ойыны.

Ойын мақсаты: балаларды оған қарап қоймай, затты сипаттауға үйрету, онда маңызды белгілерді табу; сипаттама бойынша затты тану.

Пән ширмаға жасырылған. Бала мысалы, Қоянды сипаттайды (бұл ұзын құлағы және қысқа құйрығы бар жануар. Сәбіз ұнатады). Балалар оны табу қажет.

Ойын кезінде балалардың сипаттау кезінде оны білуге көмектесетін заттың маңызды белгілерін атауын қадағалау керек. Сұрақ қоюға болады, элементтерді сипаттау сызбасын қолдануға болады.

"Кім көп байқайды" ойыны.

Ойынның мақсаты: оқымыстыларды, беймәлім жағдайларды байқап, оларды түсіндіруге үйрету; дәлелді сөйлеуді дамыту; диалог мәдениетін тәрбиелеу: бір-бірін тыңдау, бір-біріне тіл тигізбеу.

Жүргізуші жағдайдың ыңғайсыздығын байқаған адам үшін дұрыс емес деп түсіндіреді.

Жазғы күндермен біз балалармен серуенге шықтық. Қардан төбешікті түсіріп, одан сырғанай бастады.

"Сиқырлы кілт" ойыны.

Ойын мақсаты: әр түрлі өтініш нұсқаларын сөйлеуді белсендіру. Есік құлыппен жабылған. (Балалар қолмен құлып жасайды.). "Құлпының мейірімді сөздері ашылады" деген мақалды еске түсіріңіз. Кім жақсы сөздер айтса, есік ашылады.

- өтуге рұқсат етіңіз;
- рұқсат етіңіз, өтінеміз;
- өтуге рұқсат етіңіз;
- жіберіңіз, өтінеміз;
- мені жібере аласың ба?
- егер мүмкін болса, жіберіңізді өтінеміз;
- кешіріңіз, мен өте аламын ба?

Балалар өтінішті айтады, ал логопед өтініш формулаларының түрлі нұсқаларын ынталандырады: "Айна осылай айтты, басқаша айтқанда құлыпты ашуға болады".

"Ертегіні шығарамыз" ойыны.

Ойын мақсаты: байланыстыра сөйлеуді, қиялды, шығармашылық ойлауды дамыту.

Заттар бейнеленген карточкалық суреттер жатыр. Бірінші ойыншы карточканы алады және ұсыныс жасайды. Бірінші ойыншы ұсыныстар айтқан соң, келесі карточканы алады және әңгіме жалғастырады.

"Пән не үшін қажет" ойыны.

Ойын мақсаты: сөз сөйлеу дағдыларын дамыту. Тұрмыстық заттармен, олардың аттарымен және орналасуымен таныстыру. Белсенді сөздік қорын байыту. Сұрақтарға жауап беруге үйрету.

Балаларға қонаққа мысық келеді, ол өз үйінен заттар тапты, бірақ бұл не және не істеу керек екенін білмейді. Көмек сұрады. Балалар кезекпен заттарды және олармен әрекет ету тәсілдерін атайды.

"Кім шатастырады" ойында балалардың пікірлері қақтығысады, және олардың біреуі әдейі дұрыс емес айтады .

Ойын мақсаты: балаларды өз көзқарасын білдіруге, әңгімелесушінің пікірін сыпайы түрде қабылдауға, шыдамдылық таныта отырып, өз құқықтарын дәлелдеуге үйрету; дәлелдерді таңдауда тапқырлық пен аңғарымпаздықты дамыту; жануарлар дүниесі туралы білімді бекіту.

Бала қораптан заттың суреті бар кез келген карточканы алады және оны атайды, мысалы, бұл жолбарыс. Ойынның екінші қатысушысы жануарды дұрыс емес деп атайды. Бұған жауап ретінде бірінші ойыншы өзінің сұхбаттасушысының пікірін қабылдамайды. Соңғы сөз кім үшін жеңеді.

- бұл жолбарыс;
- менің ойымша, бұл қоян;
- сен дұрыс емес, қояндар жолақ емес;
- қоян боялған орындыққа жіберілуі мүмкін;
- қоян-орман аңы, ал орманда орындықтар жоқ;
- мүмкін, бұл хайуанаттар бағынан қашып кеткен шығар. [2,4]

Қорытынды. Бұрын сөз сөйлемеген балаларда сөйлеу тілі дами бастайды, құрбыларымен қарым-қатынас жасайды. Олар балабақша мен үйде тақпақтар, таныс өлеңдер айтып, пікір айта алу қабілетін танытады, сөзде күрделі сөйлемдерді қолдана бастайды, көптеген сұрақтар қояды. Бұл жұмыста сөйлеу ойындарын пайдалану бастамашылық сөйлеуді дамытуға ықпал ететінін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Котенко Н.В., Телегина А.В., Карыгина В.В. Развитие инициативной речи у детей с ОНР посредством речевых игр.//Педагогическое мастерство и современные педагогические технологии:Мат.Международ.конф., Чебоксары, 2018.-С. 257-269-(материалы конференции)
2. Ушакова О.С. Скажи по другому: Речевые игры, упражнения, ситуации, сценарии [Электронный ресурс].- 2015-[URL:https://nsportal.ru/detskiy-sad/razvitiye-rechi/2015/08/06/metodicheskaya-kopilka-didakticheskikh-igr-po-razvitiyu-rechi](https://nsportal.ru/detskiy-sad/razvitiye-rechi/2015/08/06/metodicheskaya-kopilka-didakticheskikh-igr-po-razvitiyu-rechi) (дата обращения: 14.02.2020) – (интернет источники)
3. Ушакова О.С. Развитие речи детей 3-5 лет.- М.:ТЦ Сфера, 2011. - 201 с. – (книга)
4. Швайко Г.С. Игры и упражнения для развития речи / Под ред. В.В. Гербовой. – М.: Просвещение, 2000 [Электронный ресурс]. 2000 [URL:https://pedlib.ru/Books/5](https://pedlib.ru/Books/5)(дата обращения: 15.02.2020) – (интернет источники).